
таких юридичних ситуацій та приймати правильні рішення на рівні національної правової системи.

Позиції ЄСПЛ дозволяють констатувати таке. Суд визнає церкву, релігійне об'єднання колективним носієм свободи віросповідання, а отже і суб'єктом всіх прав, передбачених Конвенцією про захист прав та основоположних свобод. Суд характеризує церкву як юридичну особу публічного права, ще не встановлює жодних обмежень стосовно захисту способів прав на “церковне майно”, а також процесуальних засобів доказування (свідчення свідків, надання доказів тощо).

Суд вважає можливим захист права власності церкви, зокрема і внаслідок давності володіння (звісно, за наявності всіх інших підстав для набуття права власності у такий спосіб).

Захист права власності та інших прав на “церковне майно” як щодо православної церкви, так і щодо інших релігійних організацій, не може бути меншим за обсягом, аніж захист який надається іншим суб'єктам [2].

Література:

1. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр. (інформаційні матеріали). – Центр Разумкова. – URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf
2. The Holy Monasteries v. Greece (Святі монастирі проти Греції). – URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,402a045b4.html>

*С. І. Шитий,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова*

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ЦЕРКВИ ЯК ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ

Питання віри, релігії та церкви є одними з найгостріших за всю історію людства. За час свого існування віра виступала і мірилом наукових знань і визначним об'єднувачим фактором, і основою суспільства, і причиною найгіршої несправедливості та найжахливіших злочинів. Існує безліч теорій того як вона виникає і серед них є як чисто релігійні – віра приходить від вищих сил (Бога, богів, демонів, духів і таке інше), так і цілком наукові – віра є результатом недостатньої освіченості людини, наслідком відсутності науки, коли людина називала вищою силою все, що не розуміла і не могла пояснити. На думку людей релігійних, віра є станом особистісного зв'язку окремої

людини з Богом, який підносить людину над звичайними людськими мораллю та правом, оскільки він встановлюється тільки після зречення цією людиною всього земного, очищення нею своєї душі [1]. Така трактовка одразу викликає певні запитання. Наприклад, якщо людина піднесена над правом і мораллю, вона не несе відповідальності за свої злочини за законом і перед совістю? Чи означає це безкарність?

У світському розумінні віра – це тверде переконання в справедливості положень певної релігії (релігійно-філософської теорії), що спирається на авторитет священних текстів та на навчання священнослужителів [2]. Тобто, можна зробити висновок, що віра є по суті внутрішнє переконання людини у істинності тієї чи іншої концепції створення світу, буття і правил існування в об'єктивній дійсності. Відповідно, на основі своєї віри, своїх внутрішніх переконань людина формує власне сприйняття правил поведінки у суспільстві і сутності закону. Разом з тим, праворозуміння - це інтелектуальний процес осмислення права, певне його бачення, виражене в конкретних концепціях про його сутність, форми та функціонування. Це сукупність (або система) уявлень (або знань) про те, що є таке право за своєю суттю та змістом, яка мета його існування, яка його соціальна сутність, соціальна цінність та соціальне призначення для суспільства, у яких формах існує та реалізується право [3]. А отже, віра фактично формує праворозуміння людини, оскільки встановлює у свідомості людини певні принципи і основоположні категорії за допомогою яких, людина оцінює та осмислює ті чи інші правові явища. Але цим їх зв'язок не обмежується.

Іншим важливим суспільним явищем є релігія. Це, по суті, сукупність вірувань і віровчень, наявних у суспільстві. Вона включає до свого складу сукупність звичаїв, обрядів, правил життя і поведінки людей і таке інше [4]. Тобто, по суті, релігія є втіленням вірувань людей схожим за своїми ознаками і принципами. Якщо група людей має схожі вірування і внутрішні переконання, то їхнє спільне переконання може стати релігією. Вірно і те, що якщо група людей визнає істинність певного філософського вчення, тобто формує те саме внутрішнє переконання про те, що таке вчення є істинним, то це вчення теж може стати релігією.

По своїй суті релігія є зовнішнім виявом внутрішніх переконань групи людей для яких ці переконання спільні. Відповідно кожне релігійно-філософське вчення формує певний набір правил поведінки, традицій, звичаїв і ритуалів слідування яким і виконання яких дозволяє вірянам тієї чи іншої релігії здійснювати зовнішнє вираження своїх переконань. Саме таким чином віра, через релігію, здійснює вплив на життя як окремої людини, так і всього суспільства. І, відповідно, якщо прийняті в суспільстві норми поведінки не відповідають або навіть протирічать нормам поведінки

встановленим в межах певної релігії – така релігія починає формувати власні правила поведінки у відповідності до спільних внутрішніх переконань вірян. Тобто релігія, рано чи пізно, починає формувати власне право. Таке право, засноване на релігійних принципах і нормах, називають канонічним. Підтвердженням цього можуть слугувати усі відомі людству релігійні тексти, котрі прямо чи опосередковано встановлюють правила поведінки для вірянина засновані саме на принципах релігії. Вплив релігії на сучасні правові системи важко переоцінити. Величезна кількість відомих нам юридичних категорій народилася саме в межах тієї чи іншої правової системи. Наприклад, святість і недоторканість людського життя. На сьогоднішній день відомо, що у багатьох первісних людських цивілізаціях було відсутнє поняття смертної кари саме через святість життя людини яка пояснювалася релігійними причинами. Так само, майже кожна релігія встановлювала принцип недоторканості власності, але головне що принесла релігія у право – це принцип невідворотності юридичної відповідальності за порушення встановлених правил. По своїй суті релігія декларує, що верховний суддя (Бог, божества чи інші вищі сили) все бачить, тобто від нього не можливо приховати будь-які свої дії або вчинки, бачить думки людини, тобто може безпомилково визначити винного, має абсолютну владу, жодна особа, яке б високе положення вона не займала в суспільстві, не здатна вплинути на верховного суддю через підкуп, залякування, адміністративний тиск або насильство, і головне, верховний суддя після смерті людини отримує над нею повну владу і всі можливості для її покарання, а оскільки всі люди смертні, то від суду верховного судді і від відповідальності за свої вчинки ніхто не втече. Навіть зараз, у всіх державах світу, при формуванні судової системи, люди намагаються наділити суддю саме такими ознаками, які закріплені за суддею небесним, тобто об'єктивністю, неупередженістю, справедливістю, незалежністю і обов'язковістю виконання рішень.

Розвиток релігії і її все більш глибоке проникнення у життя суспільства, підкорив її його принципами так само, як вона підкорила його своїми. І оскільки одним з основоположних принципів існування будь-якого суспільства є його невинний розвиток, так само повинна була розвиватися і релігія. Розвиток суспільства призвів до ускладнення суспільних відносин і відповідно до розвитку суспільних інститутів, цей процес не оминув релігію. Результатом інституалізації релігії став невід'ємний суспільний інститут – церква.

Церква – це особливий тип релігійної організації, об'єднання послідовників певної релігії на основі спільності віровчення і культу [5]. Церква – це вже конкретна суспільна одиниця, організація заснована на основі релігії. При цьому одна релігія може вмщати декілька церков

розділених за територіальним, національним чи іншими принципами. Але головне церква вже є суб'єктом правовідносин і може мати юридичні права та обов'язки і нести юридичну відповідальність. У спрощеному вигляді церква є своєрідним праобразом держави. Як держава створена суспільством для здійснення певних управлінських функцій в інтересах цього суспільства, так і церква створюється вірянами для виконання подібних управлінських функцій в інтересах вірян. Церква покликана дбати про матеріальне забезпечення релігійних потреб, в першу чергу створювати і підтримувати матеріальне втілення релігійних символів які необхідні вірянам, а також забезпечувати в необхідній кількості предмети культу для задоволення релігійних потреб. Відповідно церква є постійним суб'єктом цивільних правовідносин оскільки повинна здійснювати виробництво і продаж предметів культу, релігійної літератури і підтримання функціонування культових релігійних споруд (церков, храмів, тощо). Відповідна церква в будь-якому випадку вимушена вступати у відносини з державою і її органами, що неминуче призводило до її інституалізації в межах відповідної держави. Варто зазначити, що кожна церква має власну історію інституалізації в межах конкретної держави і власні особливості. В цілому ж, церква вступаючи у відносини з державою вимушена була йти на певні поступки, жертвувати одними елементами віровчення для збереження інших. Так Християнська церква була вимушена піти на угоду з імператором Константаном Великим у 325 році нашої ери на так званому першому вселенському соборі який отримав назву нікейського. Представники церкви були вимушені поступитися окремими принципами своєї релігії і натомість сприйняти окремі державні принципи аби зберегти основи віровчення, а також отримати ресурси для виконання покладених на них вірянами функцій. Зі свого боку, окрім утвердження певних державних принципів у межах віровчення, церква запропонувала імператору освячення його влади визнання її верховенства як одного з релігійних принципів запропонувавши фактично нове джерело влади – вищу силу, як альтернативу єдиному до того джерелу влади в державі – народові. На сьогоднішній день концепція вищої сили як альтернативного джерела влади фактично вичерпала себе, але на протязі майже тисячоліття вона була домінуючою і в багатьох державах саме священних був тим хто покладав вінець на голову правителя в момент коронації.

Іншим прикладом інституалізації церкви як державно-правового інституту є російська православна церква. Якщо її автокефалію багато хто називає самопроголошеною то її статус як патріархату виник саме з ініціативи держави. Так за часів правління російського царя Івана IV Жакливого (грізним його називають уже більш сучасні історики) в період

оприччини було зруйновано усі державні інститути Московії і церква не була винятком. Після смерті царя влада була поділена між його опричниками (які за однією з версій царя і задушили) і найвпливовішим з них був сумнозвісний Борис Годунов який мав на меті стати новим царем. Оскільки кожен впливовий опричник мав власні збройні сили і власного церковного ієрарха то проголошення Годуновим себе царем могло призвести до проголошення себе царями і інших опричників і як результат до розпаду держави і громадянської війни. Аби цього уникнути Годунов у 1588 р. запросив до Москви константинопольського вселенського патріарха Єремію II Траноса де вмовив його (вчені історики пишуть як про вмовляння так і про підкуп і про погрози) висвятити підконтрольного йому священника на патріарха. Тобто таким чином суб'єкт державної влади фактично здійснив вплив на формування влади церковної і де-факто визнав її як державний інститут.

Нині в Україні також відбувається процес формування та інституалізації церкви як державного інституту. Як і в інших країнах, держава вимагає від церкви допомоги, в теперішній період часу у питаннях захисту національної безпеки, натомість пропонуючи і надаючи підтримку у юридичному оформленні автокефальної церкви в Україні. Цим, як і в багатьох інших випадках визнається місце церкви в системі державної влади як спеціального державно-правового інституту.

Література:

1. *Кьеркегор С.* Страх и трепет / С. Кьеркегор. – Москва : Республика, 1993. – 109 с.
2. Alvin Plantinga Warranted Christian Belief / Plantinga Alvin. – Oxford University Press, 2000. – 528 p.
3. Праворозуміння // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5 : П-С. – 736 с. – С. 48.
4. *Кислюк К. В.* Релігієзнавство : підручник для студентів вузів / К. В. Кислюк, О. М. Кучер. – [5-е вид., виправ. і доп.]. – Київ : На-род. укр. академія, 2007. – 646 с. – С. 425-464
5. Церква // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 2004. – Т. 6 : Т-Я. – 768 с. – С. 358.